

Вікторія Філімончук,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики
(Житомирський державний університет).
Науковий керівник: **Г. І. Гримашевич,**
кандидат філологічних наук, доцент.

НОМІНАЦІЯ ПРОЦЕСІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ТКАННЯМ, У ГОВІРКАХ ОЛЕВСЬКОГО РАЙОНУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*У статті проаналізовано назви різних дій і процесів, пов'язаних із лексикою
прядіння й ткацтва, які зафіксовані в середньополіських говірках*

Олевського району Житомирської області.

Ткацтво – один із традиційних видів народної творчості, невід'ємна частина культури українського народу. Це одне з найважливіших і найдавніших занять українців протягом усієї історії. Назви ткацтва, пов'язані з первісним матеріалом і способом виготовлення, як важливі компоненти матеріальної культури є цінним джерелом для вивчення історії культури, етногенезу, взаємозв'язків і контактів українців з іншими народами та їхніми мовами. Необхідність дослідження діалектної лексики ткацтва полягає в тому, що розвиток суспільства, науково-технічний прогрес призводять до прискореної архаїзації та зникнення з ужитку значної частини номенів із цієї тематичної групи лексики.

Глибока архаїка зазначеного народного промислу здавна привертала увагу дослідників різних галузей знань, насамперед етнографів. Зокрема, прядіння й ткацтво східних слов'ян досліджувала Н. Лебедева, ткацтво в обрядах та віруваннях українців – О. Боряк, О. Герасимчук. Лексику прядіння й ткацтва на теренах українського діалектного континууму досліджували М. Безкишкіна [1], Н. Венжинович [2], Н. Владимирська [3], О. Гура [5], А. Залеський [6], І. Ніколаєнко [7] та інші, водночас системного дослідження зазначеної групи

лексики в середньополіських говірках не здійснено, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Мета статті – проаналізувати назви різних дій і процесів, зафіксованих у середньополіських говірках с. Артинськ, смт Білокоровичі, с. Кам'янка, с. Лопатичі, с. Озеряни, с. Пояски та с. Рудня-Озерянська Олевського р-ну Житомирської обл.

Джерелами дослідження слугували власні польові записи діалектного мовлення в зазначених говірках, наукова література з досліджуваної теми.

Зафіксований діалектний матеріал дає підстави в тематичній групі лексики ткацтва досліджуваних говірок виділити три лексико-семантичні групи (ЛСГ): ЛСГ «Назви пристроїв і знарядь, які використовували під час процесу ткацтва», ЛСГ «Назви матеріалів для ткання», ЛСГ «Назви процесів, пов'язаних із тканням».

У третій ЛСГ виділяємо низку лексичних одиниць для номінації різних специфічних дій, які здебільшого передаються дієсловами у формі інфінітива.

Дія «провести нитки основи через нит і бердо» позначається дієсловами *нак'і|дат'* (А., П.), *на|ви^іт'* (О.), *на|ви^іт* (Р-О.), утвореними префіксальним способом. Інші лексеми на позначення цієї реалії відзначено в говірках Середнього Полісся, а саме: *прису|кат' основу*, *пере|сунут' основу*, *нам'е|тат'і основу*, *перет'аг|нут' основу*, *откру|т'ім основу*, *нама|тат' основу* (Никончук, с. 269-270).

Проведення основи через нит і бердо та закріплення кінців її ниток на полотняному навої передають за допомогою дієслів *накру|ти^іт'* (А., Л., П.), *нама|тат'* (О.), *нама|тат* (Р-О.), утвореними за допомогою префікса на- від *крутити*, *мотати*. На теренах Середнього Полісся на позначення цієї дії відзначено також дієслова *намо|тат' на воро|тіло к|росна*, *накру|нут' основу* (Никончук, с. 270).

Дієсловами *т'аг|ти^і* (А., П.), *са|тат'* (О., Б.), *ви^і|т'агуват* (Р-О.) позначали процес витягування нитки. В інших середньополіських говірках цю дію передавали за допомогою дієслів *ша|таті*, *|турзат'* (Никончук, с. 279).

Лексема *сатать* не зафіксована в словнику української мови й не є нормативною для сучасної української літературної мови.

Тіпати, очищати волокно конопель, льону від костриці позначається дієсловами *би́т'* (А., К., П.), *б'іт'* (Б.), *би́т* (Р-О.), які мають різне фонетичне наповнення, *ш¹ моргат'* (О., Л.).

Процес навивання на задній навій основи, приготування ткацького верстата до ткання виражають дієсловами *нак¹ ручуват'* (А., О., П.), *нак¹ ручват* (Р-О.).

Дія «ткати різнокольоровими смужками» позначається лексемою *перети¹ кат'* (П.), *переби¹ рат* (Р. О.). В інших говірках Середнього Полісся дослідники зафіксували назви дій *ткат'* у *пе¹ ретичку*, *зати¹ кат'*, *перекла¹ дат'*, *перекла¹ дат* (Никончук, с. 273).

Накрутити, звити наткане полотно на передній навій, щоб основа після чергового припускання стала пружною, передають за допомогою дієслів *нат'аг¹ нут'* (А., П.), *закру¹ ти́т'* (О.), *накру¹ ти́т'* (К.), *накру¹ т'іт'* (Л.), *нат'а¹ нут'* (Б.), *нат'аг¹ нут* (Р-О.), утвореними префіксальним способом.

Дієсловами *насту¹ пат'* (А., Б., П.), *сту¹ пат'* (О., К., Л.), *сту¹ пат* (Р-О.) позначають процес натискання на підніжку під час ткання для утворення зіва; вони пов'язані зі словом стопа.

Процес обробки сукна в ступі для його більшої густоти позначають дієсловами *би́т'* (А., К., П.), *б'іт'* (Б.), *ва¹ л'ат* (Р-О.), *ва¹ л'ат'* (О., Л.).

Отже, зазначені вище дієслівні форми на позначення дій і процесів, пов'язаних із тканням, мають низку спільних рис, насамперед характерний для середньополіських говірок інфінітивний суфікс -ть (-т), демонструють формальну варіативність передовсім на фонетичному рівні, рідше – на словотвірному, здебільшого утворені префіксальним способом. Майже всі зафіксовані дієслова, за поодинокими винятками, наявні в українській літературній мові, проте з різним фонетичним оформленням Крім того, у лексикографічних працях, які репрезентують діалектний матеріал із теренів поліського континууму, дієслова, пов'язані з процесом ткання, майже не зафіксовані, очевидно, тому, що ТГЛ ткацтва не була в полі зору їх авторів.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в обстеженні інших середньополіських говірок, збиранні нового діалектного матеріалу з ТГЛ «ткацтво», його систематизації та аналізі для збереження назв однієї з найдавніших тематичних груп лексики для нащадків, бо як стверджує Г. Гримашевич, такий народний промисел, як ткацтво, та його номінація вже належить минулому, оскільки назви збережені (без збереження самих реалій) тільки в мовленні представників старшого покоління, які в сучасних умовах теж забувають як деталі ткацького верстата, так і слова, які їх номінували [4, с. 226].

ЛІТЕРАТУРА

1. Безкишкіна М. Т. Словотворча характеристика назв деяких народних промислів // Українська діалектна морфологія. – К., 1969. – С. 44-47.
2. Венжинович Н. Ф. Лексика народних промислів (ткацтво) говорів Тернопільщини: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. – Ужгород, 1998. – 244 с.
3. Владимирская Н. Г. Полесская терминология ткачества // Лексика Полесья: Материалы для полесского диалектного словаря. – М., 1968. – С. 193-280.
4. Гримашевич Галина. Динаміка лексики ткацтва в середньополіських говірках // Філологічний вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: зб. наук. праць / гол. ред. Л. М. Полюга. – Умань: ВПЦ «Візаві», 2011. – Вип. 1. – С. 219-227.
5. Гура А. В. Материалы к описанию народных представлений, связанных с ткачеством, в зоне полесско-подляского пограничья // Восточнославянский этнолингвистический сборник: исследования и материалы. – М., 2001. – С. 105-117.
6. Залеський А. М. Ареальна та структурно-семантична характеристика назв знарядь для обробки льону та конопель в українських говорах // Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови: Тези доповідей. – Ужгород, 1978. – С. 24-26.

7. Ніколаєнко І. Структура й ареальна характеристика лексики традиційного ткацтва в українських східнослов'янських говірках: автореф. дис. ... канд. філол. наук. – Запоріжжя, 2000. – 24 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

Никончук Никончук М. В. Матеріали до лексичного атласу української мови (Правобережне Полісся) / М. В. Никончук. – Київ: Наук. думка, 1979. – 310 с.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ НАЗВ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

- А. – с. Артинськ Олевського р-ну Житомирської обл.
- Б. – смт Білокоровичі Олевського р-ну Житомирської обл.
- К. – с. Кам'янка Олевського р-ну Житомирської обл.
- Л. – с. Лопатичі Олевського р-ну Житомирської обл.
- О. – с. Озеряни Олевського р-ну Житомирської обл.
- П. – Пояски Олевського р-ну Житомирської обл.
- Р-О. – с. Рудня-Озерянська Олевського р-ну Житомирської обл.